

A world connecting: 1870–1945, ed. by Emily S. Rosenberg (Cambridge MA, London: Harvard University Press, 2012), 1162 lk. ISBN 9780674047211.

Sarnaselt varasema populaarse teemaga – kultuuriajalooaga –, on viimase kahekümne aasta jooksul moodi tulnud globaalne või nn transnatsionaalne ajalugu. Globaalse ajaloo vastaseid argumente näib olevat lihtne välja tuua. Juba ainuüksi keeleoskuse poolest ei ole ükski ajaloolane võimeline haarama kõigi maailma suuremate regioonide ajalugu. Seetõttu peab ta usaldama maailmakeeltes, eelkõige inglise keeles avaldatud kirjandust, mis kehtib ka kõnealuse teose puhul. Selle tulemus on üsna piiratud perspektiiv ja arvukad ebatäpsused ja isegi vead. Seega hõljub õhus pealiskaudsuse etteheide. Samuti on olemas piisaval arvul nõrgemapoolseid ettekandeid ja publikatsioone, kus küll üritatakse läheneda teemale globaalses võtmes, kuid mis on nurjunud autori ebakompetentsuse tõttu käsitledava teema alal. Retsensent on sääraseid olukordi kogenud nii mõnelgi korral ja suhtub tänu sellele globaalsesse ajalukku teatavate eelarvamustega. Aeg-ajalt kasutatakse teostes sõnu “transnatsionaalne” või “globaalne” ainult moesõnadena, neid sisuga täitmata. Üks asi tundub olevat selge – kui keegi tahab kirjutada globaalset ajalugu, peab ta võrreldes “tavalise” ajaloolasega olema veelgi suurema lugemuse ja abstraktsioonivõimega ning tema silmaring peab olema veelgi laiem.

Teisalt on rahvusriikide historiograafia sageli liiga kitsas raamistik, asetab omaenda uurimisobjekti liiga tähelepanu keskpunkti ja kujutab seda liialt ainulaadsena, ignoreerides samas rahvusvahelisi arenguid ja suundumusi. Tegelikult on meil globaalset ajalugu vaja, et mitte rahvusajaloo kütketesse pidama jääda. See on ka selle retsensiooni avaldamise põhjus. Aeg-ajalt on Eesti ajalookirjutusel teatavaid sarnasusi nn konnatiigiga ning väike pilguheit teisele poole oma taldriku serva tuleks siin kasuks.

Maailmaajalugusid on palju kirjutatud, tihtilugu on nende puhul tegemist lääne tsivilisatsiooni esile kerkimise edulugudega. Mõni aeg tagasi sõnastati aga ambitsioonikas ja ülimalt huvitav projekt kirjutada 6-kõitelise maailma ajalugu globaalse ajaloo perspektiivist ning seda paralleelselt kahes keeles – inglise keeles kirjastuse Harvard University Press ning saksa keeles kirjastuse C. H. Beck poolt välja antuna.¹ Siinjuures tuleb

¹ *Geschichte der Welt 1870–1945: Weltkriege und Weltmärkte*, hrsg. von Emily S. Rosenberg (München: C. H. Beck, 2012); teised avaldatud köited: *Geschichte der Welt 1945 bis heute: Die globalisierte Welt*, hrsg. von Akira Iriye (München: C. H. Beck, 2013); *Global interdependence: the world after 1945*, hrsg. von Akira Iriye (Cambridge MA, London, 2014); *Geschichte der Welt 1350–1750: Weltreiche und Weltmeere*, hrsg. von Wolfgang Reinhard (München: C. H. Beck, 2014).

lisada, et ingliskeelse väljaande lugemine on ladusam, kuna saksakeelse puhul on tegemist tõlkega. Sarja väljaandjad on Harvardi ülikooli professor Akira Iriye ja üks juhtivaid Saksa ajaloo eksperte Jürgen Osterhammel, kes tuli mõne aasta eest välja pika 19. sajandi ülimalt õnnestunud globaalse ajaloo,² mis on nüüdseks ilmunud ka inglise keeles.³ Retsensendi arvates on see maailma ajalugu hoolimata kõigist reservatsioonidest seoses globaalse ajaloo siiski üks viimaste aastate huvitavaimaid publikatsiooniprojekte üldse. Sarja viies köide ilmus esimesena ning seetõttu leiab see siinkohal lähemat käsitlemist. Viie peatüki seitsme autori hulgas on üks Uus-Meremaalt, üks Saksamaalt ja viis Ameerika Ühendriikidest pärit ajaloolast.

Esmalt torkab silma, et hüvasti on jäetud ajalooliste käsiraamatute traditsiooniga, kus jaotus toimub selgelt geograafia- ja ajastupõhiselt. Selle asemel, et ajavahemiku 1870 kuni 1945 ajalugu käsitleksid detailselt kontinentide ja suurte regioonide kaupa jaotatult terve hulk erinevaid eksperte, leiame eest viis monograafia mahus esseed, mis sellisena ka avaldatakse. Tegu on viie teemaderingiga: riigi olemus, impeeriumid, migratsioon, rahvusvaheline kaubandus ja kultuurilised võrgustikud. Alapeatükke Esimese või Teise maailmasõja, stalinismi, natsionaalsotsialismi või ka demokraatiseerumislaine kohta sõdadevahelisel perioodil otsib lugeja ilmaaegu. Isegi Winston Churchilli nimetatakse terves tekstis vaid kolmel korral. Deviis – “Ajalugu teevad suured mehed” – näib olevat möödanik. See, mis mõnele tundub olevat provokatsioon, on oma olemuselt siiski transnatsionaalse ajaloole omane lähenemisviis. See köide sunnib lugejat globaalset perspektiivi omaks võtma ning seniseid interpretatsioone ümber mõtestama. Juhtmotiivina läbib teksti üleilmselt kasvav võrgustumine, hoolimata sellest, et globaliseerumise esimese laine katkestas Esimene maailmasõda. Kõnealuse köite sõnul oli aga rahvusvaheliste võrgustike katkestamine ilmasõdade poolt seni arvatust oluliselt väiksem.

Kõik viis esseed on suurepäraselt kirjutatud ja annavad lugejale hulgaliselt ainet edasi mõtlemiseks. Samas ei saa siiski maha vaikida üht globaalse ajaloo kitsaskohta: lokaalsel tasandil jääb autoritel tihtilugu kompetentsist vajaka. Kui keegi otsib näiteks neid väheseid Eesti nimetamisi, siis peab ta tõdema, et Klooga asub Pärnu lähedal (lk 249) või et Vene impeeriumi

² Jürgen Osterhammel, *Die Verwandlung der Welt: eine Geschichte des 19. Jahrhunderts* (München: C. H. Beck, 2009). Üks tema eelkäijaid oli Christopher A. Bayly, *The birth of the modern world, 1780–1914: global connections and comparisons* (Oxford: Wiley-Blackwell, 2004).

³ Jürgen Osterhammel, *The transformation of the world: a global history of the nineteenth century* (Princeton NJ: Princeton University Press, 2014).

Balti provintsidest leidis keelelistel põhjustel enne Esimest maailmasõda aset vaid väike impeeriumisene migratsioon (lk 536), kuigi tegelikult hõlmas see peaaegu viiendikku rahvastikust.

Hüppamine ühelt mandrilt teisele ja ühelt näitelt järgmisele nõuab lugejalt korralikke ajaloolaseid eelteadmisi, vastasel korral on lihtsalt väga raske järge pidada. Globaalne ajalugu ei ole seega mõeldud algajatele. Kuid samas – kui kõike, mille puhul eeldatakse, et see on teada, asutaks veel ka selgitama, siis oleks juba niigi telliskivi mõõtu raamatu maht kahekordistunud. Eduka lugemiskogemuse eelduseks on samuti ka asjakohase erialase sõnavara valdamine.

Emily S. Rosenbergi sissejuhatuse on teadmisterohke, kuid kahjuks üsna napp. Samas toonitab ta, et autorid ei jää pidama uuritavate arengute lihtsate selgituste juurde. Charles S. Maieri esimese essee pealkiri on “Leviathan 2.0: modernse riikluse leiutamine” ning see algab üllatuslikult Little Bighorni lahinguga, pärismaalaste viimase suure võiduga Euroopa, sel juhul Ameerika vägede üle. Hõimupealik Sitting Bull sai jagu kindral Custerist ja Ühendriikide armee seitsmendast ratsaväerügemendist. Maieri jaoks on oluline, et siin on tegemist riikluse uue vormiga, kus kodanik või alam on kaasatud rohkem kui kunagi varem. Kuigi Leviathan 2.0 tees näib võrreldes Thomas Hobbes’i omaga veidi provotseeriv, siis ideena on see siiski väga veenev. Kahtlemata tugevnes uuritaval ajavahemikul riigi kui sellise haare elanike üle ning see leidis aset globaalses kontekstis. Kuigi Maier väldib selle arengu olulise tegurina sõda ennast, mainimist ei leia ei Somme’i ega ka Stalingradi lahing, õnnestub tal veenvalt oma interpretatsiooniga lugeja tähelepanu äratada.

Sellele järgneb impeeriumeid käsitlev essee Tony Ballantyne’i ja Antoinette Burtoni sulest, mis valgustavad impeeriumite haardeulatust ja selle kaudu vallandunud vastupanu potentsiaali. Uuritavas ajavahemikus olid impeeriumid ja imperialism kindlasti olulised tegurid ning arenevad koloniaalriigid olid tähtsaks vastukaaluks Maieri käsitledavatele rahvusriikidele. Mõlemad autorid uurivad impeeriumite ruumilist vormi ning toovad nähtavale nende poolt loodud omavaheliste suhete võrgustikud, kusjuures need impeeriumid ei olnud tänu oma suurtele sotsiaalökonomilistele ja geograafilistele erinevustele mingil juhul koherentsed.

Dirk Hoerder esitab migratsiooni ja kuuluvuse teemal kolmanda essee. Kui traditsiooniline migratsioonialalugu keskendub ennekõike sisserändele Ameerika Ühendriikidesse, siis Hoerder pakub globaalse migratsiooni ülevaate, kaasates migratsiooni Põhja- ja Lõuna-Ameerikasse, Siberisse, aga ka koloniaalimpeeriumite sees toimunud ümberrändeid, kus näiteks

indialased rändasid välja Aafrikasse või hiinlased avastasid Kagu-Aasia. Selgeks saab, et massiline migratsioon pole midagi uut ja ajaloolisi migratsiooniliikumisi puuduvat löiku on väga huvitav lugeda. Hoerder eristab ka erinevaid migratsiooni vorme ning rõhutab sunniviisilise migratsiooni osatähtsust – nii kasutati näiteks Esimese maailmasõja ajal lääneriindel sadu tuhandeid kolooniatest pärit sunnitöölisi. Autori jaoks on siiski oluline toonitada, et suurem osa migratsioonist toimus siiski omaalgatuslikult ning ei olnud kõrgemate võimude mõju tulemus.

Neljandas essees käsitlevad Steven C. Topik ja Allan Wells kaubandusvõrke globaalses majanduses. Siin pääseb lõpuks ka viimastel aastakümnetel varju jäänud majandusajalugu jälle esiplaanile. Ilma majandusajaloota koos selle vahetevahel ka üsna ebatavaliste teemadega ei saavuta me kindlasti globaalset ajalugu. Kui on näiteks huvi saada teada, kuidas muutsid nisukaubandus ja nisu tarbimine meie elu käsiteldaval ajavahemikul, siis siin on selleks just õige koht. Samas ei olnud autorite sõnul tollal veel olemas ühtset maailmaturgu. Kahetsusväärsel kombel ei puudutata peaaegu üldse teisi, rahvusvahelisest kaubandusest erinevaid majandusajaloo aspekte. Samas olnuks just väga oluline käsitleda 1914. aastaga kaasnenud esimese globaliseerimise lõpu teemat.

Viienda esse autor on raamatu väljaandja Emily S. Rosenberg ning tema teema on kahtlemata kõige ulatuslikum ja nõudlikum: transnatsionaalsed liikumised kokkutõmbuvas maailmas. Ta üritab kaasata nii tööstuskau-pade rahvusvahelist standardiseerimist kui ka religioonide ja valitsusväliste organisatsioonide omavahelist suhtlemist ja suhestumist, samuti kultuuri valdkonda, igapäevaelu ja tarbimist ning infotehnoloogiat. Vaimuajaloo seisukohast vaadatuna hindab ta tollal kõige kiiremini kasvanud ideoloogia – sotsialismi – mõju oluliselt väiksemaks, kui seda siiani on tehtud. Kuid küsimusepüstitus on ilmselgelt liiga lai, et seda ühesainsas essees diferentseeritult käsitleda.

Kokkuvõttes tuleb tõdeda, et tegemist on väga virgutava lugemisvarraga. Globaalne ajalugu peab veel kahtlemata edasi arenema, kuid juba täna annab see piisavalt uusi impulsse. Lugeja võib jääda põnevusega ootama selle seeria järgmisi köiteid. Pole kahtlustki, et kõnealusel köitel saab standardteos.